

ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ 6 КЛАСУ З НАРОДОЗНАВСТВА,

Від 02/01/2025

Оксана Заваденко

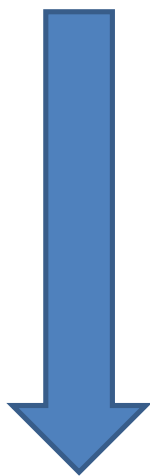
На уроці ми до кінця перейшли свята зимового циклу, зокрема поговорили про Новий Рік, обряд «водіння Кози», звичай засівати та віншувати, свято Водохреща та свято Стрітеня, в т.ч. освячення свічок Громниць.

Цієї суботи, 8 лютого ми **напишемо ІСПИТ по зимових святах**. Також це буде останній день, коли я прийматиму ваші письмові завдання (Календар зимових свят, розповідь про свято Андрія, та про Святий Вечір і Різдво). Увага! Прошу не здавати мені завдання, яке ви писали на урок п.Ірини.

До цього завдання я долучу обидві лекції, а дві презентації дивіться в завданнях від 01.11.25 та від 12.07.25 (в цьому завданні також є календар зимових свят).

З повагою, вчителька народознавства

Оксана Заваденко

Тема: Різдвяні традиції в Україні. Колядування. Вертепне дійство.

Найважливішими святами зимового циклу є Різдвяні свята (святці), які поєднують Різдво (25 грудня/7 січня), Новий рік — Свято Василя (1січня/14 січня), Водохреща (6січня/19 січня). Вони супроводжуються обрядовими піснями (колядками, щедрівками), побажаннями (віншуваннями), засіваннями, частуваннями, вертепним дійством, театральними іграми та розвагами. Попри спільні загальноукраїнські риси збереглися численні регіональні особливості зимових свят.

Святий вечір – Багата кутя – (24грудня/6 січня) – це надвечір'я перед Різдвом Христовим. Це останній день різдвяного посту (Пилипівки), тому всі страви були пісними. У цей вечір родина збиралася разом у батьківській хаті. Святу вечерю накривали після того, як впоралися зі скотиною – традиційно господар особисто обходив кожну тварину, годуючи її, та розмовляв із нею.

Поширеним був звичай «кликати Мороза» господарем їсти кутю. Таким чином задобрялися сили природи (мороз), щоб потім вони не шкодили людям та худобі. **Кутя** – це варена пшениця, перемішана із тертим маком, заправлена медом, родзинками, горіхами та узваром. **Узвар** – це компот із сушених яблук, груш та слив.

Традиційно на Свят вечір готували **12 пісних страв**, зокрема такі: кутя, узвар, риба (печена, варена, смажена чи солена), квасоля, гриби, борщ (часто з «вушками»), капуста або грибна юшка, пісні голубці, вареники з картоплею, з капустою, з грибами, пампушки, печиво, паляниці (калачі) та ін.

У цей вечір було прийнято поминати померлих родичів. Часто на вікно або на покуті ставилася запалена свічка, а також мисочка з кутею та узваром для померлих душ.

До столу сідали із появою першої зірки на небі. Під обрус (скатертину) прийнято було класти часник, щоб відлякати злих духів. Під стіл та під скатертину стелили сіно, щоб був добрий врожай. Господар ставив на покуті **дідуха** – останній сніп пшениці з поля. Він також символізував присутність душ предків. В деяких регіонах прийнято було вішати під стелею також солом'яні «павуки» («теремки») – особливі різдвяні прикраси. Господар давніше кидав кутею до стелі, щоб бджоли добре роїлися і був щедрий врожай.

Починали Святу вечерю спільною молитвою і в деяких регіонах прийнято було ділитися **проскуркою** – освяченим хлібцем. На Свят вечір та на Різдво після Служби Божої прийнято було **колядувати** та **віншувати**. Колядували переважно хлопці та чоловіки, йдучи від хати до хати із Різдвяною зізодою та шопкою дзвіночками та ін інструментами, звіщаючи радісну новину – Народження Христа. Господарі зазвичай обдаровували колядників яблуками, горіхами і пшеничними, вівсяними чи кукурудзяними коржиками. А чоловіків старшого віку могли запросити до оселі й погостити.

Щодо **колядок** – обрядових різдвяних пісень, - то їх було величезне розмаїття: як дитячих, так і тих, що виконували спеціальні колядницькі гурти, вертепи. За змістом колядки були як суто релігійними – про народження Христа, так були і давні, дохристиянські, які величали господаря та його родину.

Назва «Вертеп» – це давня назва печери, тобто місця, в якому народився Ісус на Різдво. У давнину в Україні був звичай, започаткований студентськими братствами, показувати події з народження Христа з допомогою пересувного лялькового театру – **вертепу**. В селах, замість лялькового театру, молоді люди переодягалися в дійових осіб часу народження Ісуса і

показували сценку Різдва – **вертепне дійство**. Вони йшли від хати до хати, колядуючи, і сповіщаючи про народження Христа. Часто до суто релігійного змісту у вертепному дійстві додавався суспільно-політичний підтекст (наприклад висміювалися негативні явища в суспільстві чи відомі особи).

На Різдво піст вже завершувався, і після церковного богослужіння прийнято було ходити на гостину один до одного, їсти та веселитися.

Наступним у циклі зимових свят, йде старий **Новий рік, або Василя (1 січня/14 січня)**. За народною традицією, напередодні цього свята люди з допомогою різних обрядів оберігали свою оселю, господарство, домашню худобу від злих духів: кропили свяченою водою, малювали на хлівах солярні знаки тощо. Напередодні свята Василя було **свято Меланки і Щедрий вечір** (31 грудня/13 січня). Посту вже не було, тому готувалася щедра святкова вечеря, на столах було розмаїття м'ясних страв. На Щедрий вечір дівчата ходили щедрувати – співати давніх обрядових пісень – **щедрівок**. *(Слід зазначити, що в західних регіонах дівчата щедрували на другий святий вечір – так звану Голодну кутю - 18 січня (5 січня за новим стилем)).*

Вночі на 1 січня (за старим стилем з 13 на 14 січня) в багатьох регіонах ходили з Маланкою – дорослі парубки з музикою та співами показували театралізовану виставу, переважно в хатах неодружених дівчат (в деяких регіонах – в усіх оселях). На Буковині разом з Меланкою «водили ведмедя» - обмотаного соломкою парубка, якого возили по селу в великій клітці.

На саме свято Василя день починався з того, що молодші хлопці рано-вранці ходили засівати пшеницею та віншувати, бажаючи добра, достатку, здоров'я та злагоди. У деяких місцевостях парубки брали з собою різки: скільки дівчат у хаті, стільки й прутиків приносили. Дівчата накривалися перинами, вдаючи, що сплять. А гості віншували і будили дівчат, «шмагаючи» їх тими прутиками. На свято Василя подекуди зберігся ще дохристиянський звичай «водити козу». Молодь збиралася і разом з музикантами йшла по селу, показуючи театралізоване дійство, як «коза» «вмирала», а коли господарі почастували її смачненьким – «воскресала».

Третє важливе свято різдвяного циклу – **Водохреща (Йордан, Богоявлення) 6 січня/19 січня**. Воно розпочиналося ще звечора. Родина збиралася за спільним столом, але цього разу – страви були пісними і їх була менша кількість. Тому **другий святвечір** ще називають **Голодною кутею** (На Західній Україні – це Щедрий вечір, і дівчата щедрують саме тоді).

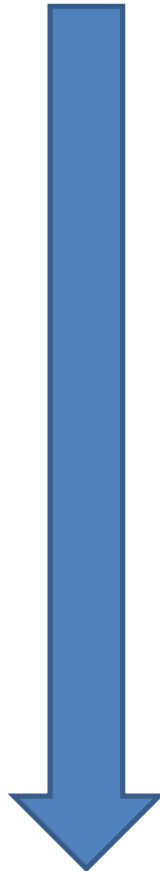
На свято Йордана обряди пов'язані з освяченням води. Після святкового богослужіння громада йшла до річки. Там вирубували ополонку, здебільшого у вигляді хреста. Після того як священник освячував воду, люди її набирали з собою, пили, щоб бути здоровим цілий рік.

Освячену йорданську воду вживали під час хвороби, нею допомагали дітям від зурочення. Цією водою обтирали вим'я корови, щоб вона добре доїлася. А також вірили, що нею можна відігнати нечисту силу, що забирає від корови молоко. Під час першої оранки, перед початком весняно-польових робіт свяченою водою кропили все знаряддя праці, сільськогосподарський реманент.

На Водохреща господар малював хрест крейдою або свічкою над усіма дверима в оселі. Після Водохреща був звичай освячувати домівки Йорданською водою.

Після Водохреща майже місяць великих свят не було. Аж на 2/15 лютого припадає **Стрітення**. Часто його ще називають **Громницями**. У традиційній християнській вірі це свято дуже шанували (його святкують на згадку про те, як маленького Ісуса на 40ий день принесли до храму, де він зустрівся з Симеоном Праведником). В народній традиції це день зустрічі Зими з Весною. Якщо цього дня гримів грім – на ранню весну. Казали, що грім просинається тоді, коли зима зустрічається з весною. Знову святити в церквах воду і свічки (тепер зберігся звичай лише освячувати СВІЧКИ). Стрітенською свічкою обкурювали оселю, хлів і всі господарські будівлі. Цікавим був і такий обряд: вогнем стрітенської свічки на центральному сволоку, що тримав стелю хати, хліва, випалювали хрести чи інші солярні знаки. Був звичай йти із запаленою стрітенською свічкою із церкви додому. Якщо свічка по дорозі гасла, то був поганий знак. Вважалося, що Стрітенська свічка (громниця) є оберегом від бурі, грому, хвороби, її запалювали, щоб не боятися.

Свято Стрітення – заключне у зимовому циклі народних свят. Іноді його вважають першим весняним святом. Після Стрітення вже починали обрізання і щеплення дерев та кущів, бралися за перші весняні роботи, але роботу на землі починали зазвичай після Благовіщення.

Тема: Початок зимового святкового циклу. Свята Катерини та Андрія. Свято Миколая.

У народній традиції зимові календарні свята починалася із свята **Введення** у храм Пресвятої Богородиці (21 листопада/4 грудня) – **Третя Пречиста**. Із цим святом пов'язано багато передбачень погоди та пересторог. Зокрема, люди вірили, що саме від цього дня земля має відпочивати. Її не можна турбувати – копати, орати – аж до Благовіщення, яке передує Великодню. Також люди вірили, що хто першим зайде до хати цього дня – така і доля буде. Прихід здорового молодого чоловіка був доброю ознакою, а старої жінки – віщував недобре.

Наступним цікавим святом є свято великомучениці **Катерини** (24 листопада/7 грудня), яке в народі називали ще святом жіночої долі. Хлопці напередодні цього свята постили, щоб Господь послав їм добру жінку. А дівчата на сам день свята ворожили та закликали долю. Зокрема, вранці зрізували вишневу гілку та ставили її у воду. Якщо до Меланії (31 грудня/13 січня) гілочка розів'ється та зацвіте – вірили, що дівчина цього року вийде заміж. Якщо ж засохне, то не судилося.

Крім того ввечері дівчата варили спільну вечерю - кашу та борщ. Потім приходили хлопці і починалися вечорниці – ігри, казки, сміх та співи, але без танців, бо піст. Опівночі, дівчата йшли до воріт та несли кашу і борщ в горщику, замотаному новим рушником, щоб «закликати» свою долю. Брали по черзі горщика, вилазили на ворота та тричі казали: «Доле-доле, йди до мене вечеряти». Якщо в той час заспіває півень, то вважалося що доля «почула» дівчину і сприятиме їй. Якщо ж нічого не було чути, дівчата казали, що «доля оглухла».

Наступним великим святом зимового циклу є **Андрія**, яке відзначають 30 листопада/13 грудня. У народі Андрія Первозванного вважали покровителем шлюбів, молоді. Він був провісником людської долі. Зауважимо, це свято також припадає на період різдвяного посту (Пилипівки), тобто ніяких заручин, весіль, танців. Тому напередодні та під час цього свята молодь, зокрема дівчата, ворожили на свою майбутню долю. Ці традиційні розваги молоді мали свої особливості залежно від регіону. Наприклад, в гірській місцевості, в ніч перед Андрієм дівчата брали в жменю насіння конопель, виходили у двір до ковбиці – того місця (колоди), де рубали дрова. Сіючи коноплі, волочили за собою по землі чоловічі штани. Так тричі обходили колоду, примовляючи: «Андрію, Андрію, коноплі сію, штани волочу – милого знати хочу». В інших регіонах дівчата приказували «Андрію, Андрію, конопельки сію, спідницею волочу, вийти заміж хочу», і присівши, волочили спідницею. Часом потім навмання набирали жменьку снігу з коноплями, і потім у хаті рахували: в парі - без пари.

Традиційно, дівчата пекли «балабушки» - круглі тістечка, воду для яких вони носили ротом ☺. Хлопці при цьому їм заважали, смішили. Коли балабушки були готові, то дівчата розкладали їх на землі в ряд і кликали собаку. Чий балабушок з'їсть, та і першою заміж вийде.

Брали перстень, ляльку й квітку паперову, — і кожну річ під окрему тарілочку клали. Найперше старшій дівчині долю вгадували. Всі за неї переживали, бо хотіли знати чи вийде скоро заміж, чи ще буде цей рік діувати. Як тільки їх розклали, то запрошували дівчину тарілку вибирати — свою долю вгадати. Кожна дівчина лише одну тарілку вибирала. Хвилювалась, бо вірила: що вибере на свято Андрія, це її й чекає. Якщо під тарілкою буде перстень, то вірили, що вже скоро заміж вийде; якщо — квіточка, то ще діуватиме; а коли витягне ляльку, то зраду від коханої людини матиме.

А ще так ворожили: дівчина свій чобіт скидала та й із заплющеними очима його від себе кидала. Коли кидала, то стояти на одному місці мала. А інші дівчата дивилися, в який бік чобіт носком упав, то з цього боку й буде її наречений шукати.

Або ще так: дівчата навмання біля частини плоту чи паркану ставали, кілки рахували та так промовляли: «Молодець, старець, удовець». Останній кілок обов'язково оглядали. Якщо кілок тонень

кий і рівенький, то тій дівчині випаде хлопець молоденький; а коли кривий і товстий, то хлопець буде такий; а якщо кілок з товстою корою, то суджений буде багатий, грошовитий та з бородою. Це найвеселіша ворожба. Дівчата одна з одної кепкували, жартували... Вірили — не вірили, а все ж трішки хвилювалися, бо вийти заміж за молодого хлопця всі бажали.

Пізніше, ворожили так, що на аркушах паперу ім'я хлопців писали, потім перемішували їх, у шапку клали і собі «хлопця вибирали». А на саме свято Андрія дівчата йшли вранці надвір та питали першого стрічного чоловіка його ім'я. Таким же вірили буде і ім'я нареченого.

Обов'язковою розвагою на Андріївських вечорницях було кусання **калити (калети)**- круглого пшеничного коржа, з діркою посередині. Дівчата разом місили калиту, по черзі від найстаршої до наймолодшої. Потім запікали на твердо і вшали високо під стелею. Потім хлопці по черзі намагалися дострибнути і відкусити шматок калити. Часто поруч з калитою був «пан Калитинський» - парубок або дівчина, які мастили хлопців сажею, перешкоджаючи їм вкусити калиту.

Свято Андрія - це також в першу чергу чоловіче свято. Ніч на Андрія була єдиною в році, коли хлопцям пробачалися всі їхні витівки. То були своєрідні парубочі гуляння. Найпоширенішою серед андріївських хлопчачих забавах було йти до тих господарів, в яких були дівчата на виданні, і знімати там ворота. Ці ворота ставили просто на дорозі або відносили далеко в поле, присипали снігом. І дуже часто їх знаходили лише навесні, коли він розтавав.

Серед розмаїття андріївських обрядодійств слід ще виділити тлумачення снів. Зокрема дівчата клали під подушку свою крайку, складену хрестом і казали: «Кладу хрест в головах, з ким вінчатися, з ким заручатися, з ким за руки триматися». І сподівалися, що їм присниться наречений.

За Андрієм слідує цілий цикл свят, також зі своїми цікавими обрядодійствами. Зокрема, свята великомучеників **Варвари та Сави**, які передують святу Миколи Чудотворця. На Варвари жінкам заборонялося виконувати будь-яку роботу: шити, прясти, прати білизну. За народними віруваннями, якщо дівчата не послухаються Варвари, то вона може навести на них якісь хвороби.

В особливій пошані у нас **свято Миколи Чудотворця** (6 грудня /19 грудня). Хочеться зауважити, що в Україні його відзначали з давніх-давен. Як зараз, так і тоді люди вірили, що Миколай приносить дітям подарунки, що він усе бачить і дітям треба бути чемними впродовж усього року. А непослухи можуть отримати прутик. Діти чекали на ранок подарунків під подушку. У традиційній уяві українців саме із свята Миколая починалася справжня зима.

Святий Миколай вважається покровителем подорожуючих, а також скотарства, охоронцем майбутнього врожаю. Наприклад, у переддень Миколая, в деяких регіонах, господарі, які займалися скотарством, обов'язково проводили обрядові дії. Зокрема, у хлівах, де зимувала худоба, під поріг клали сокиру. На дверях малювали хрести або різні солярні (сонячні) знаки. Отже, це свято, яке ми зараз вважаємо дитячим, насправді здавна мало свою специфіку і обрядовість.